

FONETIKA A FONOLOGIE

I. FONETIKA

Fonetika je jazykovědná disciplína, která se zabývá materiální stránkou zvukových výrazových prostředků jazyka.

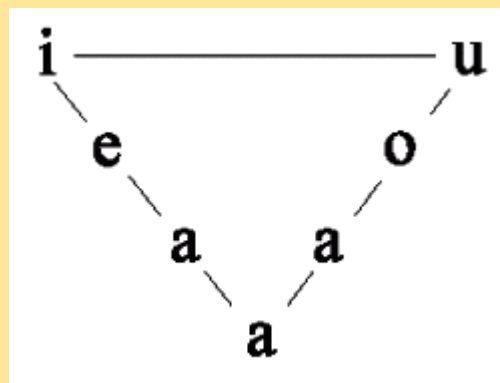
- na nezobecněné úrovni poznání a popisu mechanismu vzniku řeči (akustická stavba a percepce zvukového signálu sluchem)
- Na zobecněné úrovni hlásek a prozodických prostředků (Krčmová, M. 2009)

VÝVOJ FONETIKY

- 13. př. N. l. – Féničané – hláskové písmo (to předpokládalo důkladnou analýzu zvukové stránky jazyka)
  - Řekové doplnili hláskovou abecedu o znaky pro samohlásky
- 5. stol. př. n. l. – zmínky o mluvené řeči lékaře Hippokrata a filozofa Aristotela (4. stol. př. n. l.)
- Od 4. stol. př. n. l. - Indové věnovali velkou pozornost mluvené řeči při popisu sanskrtu. Popsali výslovnost jednotlivých slov a textů. Všímali si toho, jak se slabiky a hlásky artikulují a na základě toho dospěli ke klasifikaci hlásek, ke které se Evropa přiblížila až v 1. pol. 19. stol.

VÝVOJ FONETIKY

- ve středověku úpadek o zvukovou stránku jazyka
- Zájem se obnovil v 18. stol. – problematikou výslovnosti se zabýval J. W. von Kempelen v souvislosti s tzv. mluvícím strojem
- do moderní fonetiky se dochovalo Hellwagovo trojúhelníkové schéma znázorňující artikulační charakteristiku samohlásek

VÝVOJ FONETIKY

19. stol. znamená obrat v souvislosti s:

- a) nástupem srovnávací a historické gramatiky (ta si vyžadovala objasnění fonetických změn, a tím i dokonalý popis jednotlivých hlásek, zvláště jejich tvoření)
- b) nástupem přírodních věd – rozvoj anatomie, fyziologie a akustiky – ty dokázaly popis uskutečnit. Také byli od lékařů a fyziků postupně přebírány různé přístroje (laryngoskop, rentgen)

ROZDĚLENÍ FONETIKY

Základní dělení fonetiky na 3 části:

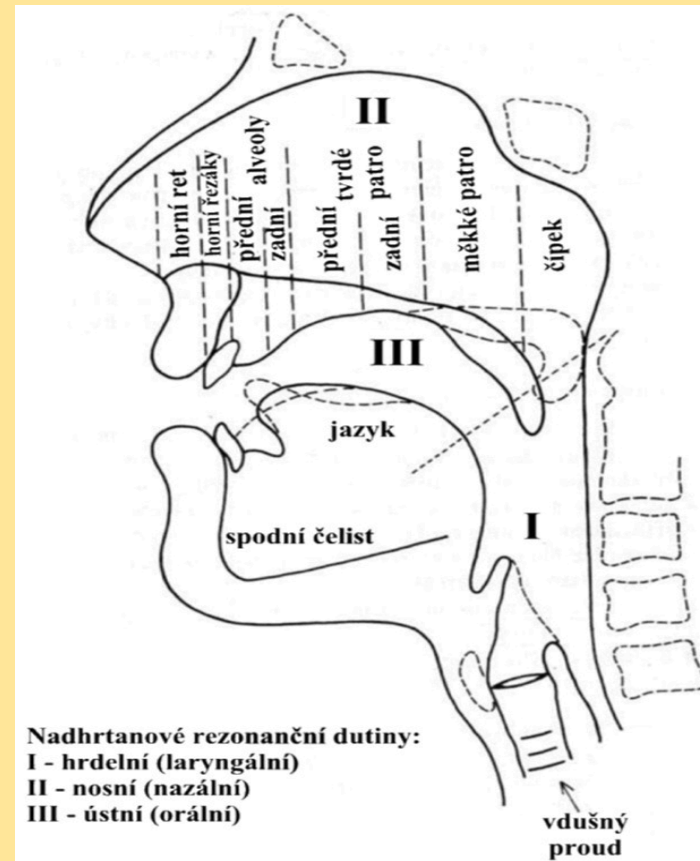
- 1) Fonetika artikulační
- 2) Fonetika akustická
- 3) Fonetika auditivní

FONETIKA ARTIKULAČNÍ

- Zabývá se popisem artikulačních orgánů a složitým procesem tvoření jednotlivých hlásek i větších celků (slabiky, slova, věty).
- Jeví se nejvíce propracovanou částí fonetiky.
- Opírá se o poznatky zejména anatomie a fyziologie
- Jednou ze základních otázek artikulační fonetiky je popis orgánů, které se na vytváření mluvené řeči podílejí – tyto orgány se nazývají **mluvidla**

FONETIKA ARTIKULAČNÍ

Schéma mluvidel

FONETIKA AKUSTICKÁ

- Využívá poznatky akustiky a věnuje se zkoumání zvukových vln, jejich složení, přenosu ovzduším, atd.
- Rozvíjí se v závislosti na vývoji nových přístrojů a opírá se o poznatky přírodních věd, zejména fyziky.

FONETIKA AUDITIVNÍ

- Studuje složení a funkci sluchového orgánu, způsob percepce mluveného jazyka, rozsah slyšitelnosti, která je ohraničena na jedné straně prahem slyšitelnosti a na druhé prahem bolestivosti.
- Je doposud velmi málo propracovaná, dokonce není dodnes spolehlivě zjištěno, kde přesně dochází k dekodování přijímaných zvuků, tj. k dosazování významu za přijímané zvukové signály (v úvahu přichází sluchový orgán, sluchový nerv a mozek)

SEGMENTÁLNÍ PRVKY

- Jedná se o určité jednotky (segmenty), do nichž se dá mluvená řeč rozložit:
  - **samohlásky**
  - **souhlásky**

SUPRASEGMENTÁLNÍ PRVKY

- Jedná se o jevy, které přesahují nejen hlásku a slabiku, ale týkají se větších mluvních celků. Nedají se dost dobře dělit (segmentovat) na dílčí jednotky. Jedná se především o:
  - slabika (ne všichni jazykovědci ji sem zařazují, přičemž je ale chápána jako minimální suprasegmentální jednotka)
  - přízvuk
  - redukce
  - melodie
  - dynamika

II. FONOLOGIE

- Vědecká disciplína, která studuje zvukovou stránku jazyka, avšak ze značně odlišného hlediska.
- Zakladatelem fonologie je ruský emigrant N. S. Trubeckoj (představitel Pražského lingvistického kroužku) – „Základy fonologie“
- Fonologie definuje tzv. **fonému** jako základní fonologickou jednotku a popisuje systém fonologických opozic.
- Fonologie se zabývá studiem zvukové stránky jazyka z hlediska její funkce, tj. stavby a rozlišování významových jednotek jazyka (studiem fungování konkrétního segmentu v jazyce).

TRANSKRIPCE

Grafický systém libovolného jazyka nedisponuje prostředky, s jejichž pomocí by bylo možné v písemné podobě zaznamenat jeho zvuky. Pro grafický zápis zvukové stránky jazyka je proto potřeba použít speciální přepis – **transkripci**.

Existují dva způsoby transkripce:

- a) Fonetickou
- b) Fonologickou

TRANSLITERACE

- Je věrný přepis psaného slova (textu, typicky zeměpisného názvu nebo jména osoby) z jednoho písma do jiného. Význam má zejména pro odborné lingvistické účely.

Např. Современный русский язык - *Sovremennyj russkij jazyk*.

TRANSLITERACE

- Jejím cílem je jen usnadnit přečtení daného výrazu poučenému čtenáři, který zdrojové písmo neovládá; na rozdíl od transkripce se však snaží neztratit žádnou informaci o původním pravopisu. Není tedy zápisem mluvené řeči jiným písmem jako transkripce, nýbrž přepisem grafických znaků jinými znaky (písmeny). Transliterace tedy musí zachytit i rozdíly mezi znaky či skupinami znaků, které se vyslovují stejně, ale ve zdrojovém jazyce se z nějakých důvodů píší odlišně. V mezích tohoto principu se transliterace nicméně snaží (podobně jako transkripce) o zachycení výslovnosti slova, ale obdobně, jako v původním písmu, a volí pokud možno takové znaky cílového písma, které mají (v hlavních jazycích, jež cílové písmo používají) podobnou či stejnou výslovnost jako text ve zdrojovém písmu. Z tohoto důvodu může být transliterace ovlivněna nejen písmy, ale i konkrétními jazyky, které písmo používají.